

## בין מבע לחוויה, בין מושג למוצג

רחלי אברהם-איתן, "בובת האשבול", הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 2014, עמ' 160



רחלי אברהם-איתן

ספר השירים שלפנינו הוא דוגמה טובה לפריצת דרך מתוך שליטה באופני מבע מרובים, תוך הקשבה דרוכה לכל מה שהמסורת עשויה להעניק. הספר מצטיין במראה פוסט-מודרני, בחידושים ובהפתעות ואף במתן שמות מתגוונים לשירים. השמות מופיעים בייחודם, כך למשל "בובת האשבול". שם הספר כשם השיר הפותח וכמלות המפתח שבו.

בובת האשבול משמשת סימבול לילדות במשפחה ברוכת ילדים יצירתיים. ליעלי, חברה מגן הילדים של המשוררת, הייתה בובה שנרכשה בחנות, בובה, שענייה נעצמות כשמשכיבים אותה, ואילו למשוררת בילדותה היו בובות, שהכינה במו ידה מקלחי התיירס, כאשר מתפרחת האשבול קלעה ל"בובותיה" צמות זהובות: "צמות קלעתי מחוטי העלי של זהב תפרחות האשבול / הגולשים ברפיון / על פתפי הקלח / נפתתי בהן עדנת ילדות / ונשיות ראשונה / כפיגמליון בגליתיאה".

בובת האשבול, מעשה ידיה, לא עצמה עיניה, כשניסתה להשכיבה. אך היא קישטה אותן בציריה עליהן פרחים לבנים וסגולים, כפרחי שמלת אחותה היפה הנערצת עליה, ממנה נאלצה להיפרד בשל מותה ממחלת הסרטן.

היפה מופיע כמוטיב ראשי המכונן את השיר ונכרך בתהליך ההתבגרות של הילדה הדוברת בשיר: "היה גופי כתפרחת

באשבול / ופנים יפות צציפת התשוקה של נרקיס ואקו / הו, אקו / ילדותך המאחרת שהורידה פתאם" (עמ' 6).

לתיאור מתוספת דמעה בעיני הזכוכית של בובת חלון הראווה, שנרכשה עבורה בגיל מאוחר. הדמעה היא של הדוברת, שנזכרת בבובת האשבול של ילדותה, ומושלכת בתהליך של פרויקציה אל עיני הבובה. השם אקו מופיע במעבר מן המיתוס היווני אל ההווה בתרומה לדמותה של האני השרה ובהתחברות להוויה רגשית, כמו גם גליתיאה בהקשר

להתרחשות חוץ, הופך לסימן היכר מובהק של ספר השירים החדש של המשוררת. התכלית העליונה נשארת אחת: ההתאמה ההרמונית בין מבע לחוויה, בין מושג למוצג, בין סובייקט לאובייקט.

### תשוקה לגעת

בשיר אחר, במבט גבוה לאלוהי העננים, זרמת הלב מתרחקת מלב הווייתו ומתקררת. התשוקה הגדולה היא לגעת, לחוש, לנשום, לראות, לרדת מן הפסגה אל עמק תודעת־הזולת. ההתפעמות מן היפה באהבה נבדלת מן האהבה כשלהבת יה וכרשפי אש וזוכה לביטוי של שלוה, לתמונה של צמיחה, ענף יציב באמצע הלב, רגיעת העץ אחרי שלכת.

היונים כסמל לאהבה ולשלום, יונים לבנות וכנפי־ענן, סוגרים את המרחק בין עיר המכבים מודיעין לבית־המקדש. חופת זהב מלכדת את האוויר בין האוהבים. מזמור בין העצים מרקיד את הכתלים, צללים וצלילים, ממלא את חלל הלב שירה. "קַרְנֵי הַשָּׁמַשׁ מְרַכְכּוֹת אֶת סְלֵעֵי הַגּוֹף", הגוף המתמסר למגען ומתנוועע כזנב הכלב הנרגש ונרגע כים (עמ' 22).

ליריקה מעודנת מתפשטת לתוך התיאור של הסובב ומכתירה את ההתרחשות בכתר של יופי (עמ' 26): "וְהַבְּטִי בְּלִבְּךָ וְנִמְלֵאֲתִי כְמוֹהָ / שְׁמֵלַת אֹרֶךְ לְבָשְׁתִּי / וְאֶבְיוֹן בְּחִבּוֹן לֵב לְהַצְמִד כְּצֶל / לְהַשְׁתַּקְפוֹתוֹ בִּי".

וכן בהתעצמותו של האני לנוכח מראות מתחלפים מחושך לאור ("החלמה", עמ' 31): חֲלוּמוֹת כְּבוּעוֹת סָבוֹן / מִתְפַּוְּגָגִים אֶל הַלְאֵי־כְלוּם. / מְאוֹר הַלְיָלָה הַזֹּהָר בְּחֶדֶר / קִיצוֹתֵי אֶל בְּקֶר חֲשׂוֹךְ / בְּחֲשָׁרֶת-

לבובת האשבול, שיצרה הילדה הדוברת בשיר. העיניים העצומות הן בנבדל מן השגב הפורץ גבולות בהתגלות נבואית. אקו מופיעה ברמיזה להד; התעצמות הקול תוך כדי אובדנו במרחב, וכדין הבבואה המכפילה את נרקיס ביופיו ומכלה אותו.

### הערצה לציון

ספר השירים שלפנינו הוא דוגמה טובה לפריצת דרך מתוך שליטה באופני מבע מרובים. הצורות בספר רבות ומתגוונות, אך התכלית היא אחת. תכלית המשוררת להגיע לשילוב מותאם בין האני הלירי, המתוודה, הנתון למצוקותיו, לסגולות חוויותיו לבין האני המתאר, המתרשם ממראה עיניו ומשתאה מן הסובב אותו. המופנם והמוחצן מתגלים בהרמוניה של יצירה וחדוות שירה.

הזרימה היא מן האישיות רבת המרץ וכוח ההתרשמות אל המילים המעצבות, המעתיקות רשמים ניידים והופכים אותם לסימנים ניחים. כמיהה בלתי נלאית להפוך את החולף לחלק ממורשה פיוטית לדורי דורות.

קל לחוש בהערצה לציון, שתפקידו דומה ביצירת גשר בין העין, הבוחרת נקודת מבט בהווה כראויה להנצחה. כך שולבה התמונה של האחות, ברוריה מדמון ז"ל, בצילום אמנותי, שצילם פרופ' רוני אלוני. הצילום כמוטיב משתלב לכל אורכו של ספר השירים, כמיטיב עם השירים, מכוחה של אהבה, וכעולה בקנה אחד עם הסתכלות פנים, לתוך הנפש המתמזגת עם רשמים מן החוץ.

החיבור המתמיד של ליריקה, כהשתפכות נפש לאפיקה הנתונה

ואחר-כך מבקשת מאוהביה ללכת ושלל  
ייעצבו בלכתה.

האני הלירי של המשוררת, בניגודי  
מציאות מקצה אל קצה: חופת האינסוף,  
חופת המוות, שבאה לאסוף את האחות,  
ובאותה עת חופת האושר של נישואי  
הבן. דמעות חנוקות בגוף שטוף אור:  
"ממְצולות העֶצֶב בְּדוֹ-מִינֹר אֶל שִׂיא  
הָאֵשׁר בְּדוֹ-מִזְרוֹ, "מֵר העֶצֶב וְהָר האֵשׁר  
יְחַדְר", "מְהוֹמֵת הָאֶבֶל קוֹרַעַת אֶת הַשֶּׁמֶשׁ",  
שבר מרסק רגעי בשורה, צעיף לבן תחת  
חופת הבן, וחולצה שחורה קרועה כמנהג  
האבלים. אין מנוס מזעקת האבל בלי  
תיווך של ניגודים, מטפורות, צירופים  
קוטביים, אוקסימורונים וכיו"ב. האחות  
"איננה! איננה!" יחד עמה זעקת הכאב:  
"אֵינְנִי! אֵינְנִי!" (עמ' 44).

בתיאורי האבל עולות תמונות  
מהמתחייב בטקסי הקבורה והאבל,  
קריעת הבגד, הרחצה בחדר הטהרה,  
שבעת ימי האבל והתחושות המתלוות  
אליהן: "כֹּל הַפּוֹכְבִים נִקְווּ אֶל מְצוּלוֹתֵי"  
(עמ' 48), "צְפוֹר מְצוֹנֶחַת מִבֵּין הָרִיסוֹתֵי"  
(עמ' 49), "מְטֹלְטֹלֶת בֵּין שָׁם לְכָאן / עֲיִפָה  
בְּתוֹךְ הַגּוֹף הַמְּבֹהֵל" (עמ' 51).

הסיום בנחמה כמו בקינות המסורתיות,  
במעבר מסוגה של יגון לסוגה של שבח.  
האחות שהלכה לעולמה הצמיחה-שמחה  
באדמת החיים במעשיה ובמה שהותירה  
אחריה, הנביטה דשא ומיני פרחים יפים,  
זרמה כנהר לשטוף כתמי הזמן, לחלחל  
לכל מבוך בטוהר המבוע: "עַל הָאֶדְמָה  
הַלְכָה בָּחַן / תַּחֲתֶיהָ שֶׁכְּבָה לְנוֹחַ" (עמ'  
52). נימת הנחמה באה לידי ביטוי בעת  
הכנת סרט על חייה והדפדוף שוב ושוב  
באלבומי התמונות בשיר "עכשיו כולם  
רואים".

עַנְן. / הַדְּלִקְתִּי נְרוֹת לְשִׁמַּח אֶת הַיּוֹם /  
אֲחַזְתִּי בְּקַבִּים לְהִלֵּךְ בְּחֶדֶר / לְהַנִּיעַ אֶת  
הַכָּאֵב / לְהַזְרִים חֲמָצוֹן לְבָרֶךְ / הַתְּפוּרָה  
בְּחוֹטִים קְשִׁים. // מִחֵר יִפְרְמוּ הַקְּשָׁיִים.  
השער השני "לזכרם" מוקדש ברובו  
לשירי אבל. הוא פותח בשיר אלגיהגותי,  
בלשון יחיד המתחלפת בלשון רבים.  
הזמן הכרונולוגי בניגודיו קיים משעת  
בראשית: "וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר". יחד עמו  
נמצא הזמן האנושי, קצב הלב, מערבולת  
נפש רב-כיוונית, עבר ועתיד בעצירות  
פתאומיות, תחנות זמן באיכות רגשית  
נסערת, ימי חסד ומצולות עצב. החורף  
"קוֹפֵץ לְתוֹךְ הַקֵּיץ".

מחזור העונות חדל מלהיות משענת  
להתמצאות בחילופי מועדים מחזוריים.  
מתגלית מהותו של זמן אלוהי, בסוד  
הנצח: היה, הווה ויהיה הכלולים בהווה  
ובשם ה' המקודש.

השיר נחתם בנחמה: אם נביט מבט  
למרום, שוב לא יהיה צורך בזמן המאורגן.  
ערבובי זמן יהיו מקור של שמחה "עַד  
לְאֲחוּד הַיּוֹיֵנֵנוּ בְּנֶצַח" (עמ' 33). זוהי שעת  
החלוף, שעמה באה ההתוודעות לכל  
הזמנים.

### סיפור האחות

שמונה-עשר שירי אבל מספרים את  
סיפור מחלתה ופטירתה של האחות  
ברוריה. הליצן בבית החולים האיטלקי,  
מקום שממנו הרוב לא שבים, בתפקידו  
להצחיק ולשעשע – החולה, שקשה  
לה לראות את אוהביה עצובים, היא  
זו שבמקום הקודר האפוף מוות סביב,  
דואגת לעודדם ולהצחיקם. הקהל מקיף  
את מיטתה אהבה ותחינה: "הַשָּׂאֲרֵי  
אֶתְנֶנּוּ", והיא אכן נשארת לתקופה קצרה,

בהעדפה ברורה ומתמשכת של קוטב האהבה. הסבל, שלא יכריע לעולם את הלב הסדוק שקם מן ההריסות. הלב המלא את האהוב עד אפס מקום. אהבה בוטחת כובשת את חכמת הלב "וְיָמָה הַזְמַן אִם לֹא / אֶהְבֶּת אִשָּׁה וְאִישׁ" (עמ' 66). כנשר יעיר קנו מקוננת אהבה ונחתמת בהבטחת אמונים. לחיצה על המתג הנכון בנפש תשיב אור תבונות, תפתח שערי דיצה, רצון וחסד. אזני הנפש יצללו במחשבה בהירה (עמ' 72).

האני הלאומי יודע את העם העתיק שנאבק לשרוד, ובה בעת אינו חוסך שבט ביקורת באנלוגיה ניגודית-אירונית בין דור האבות לדור הצאצאים, בין "יושבי אוהלים ויושבי מסכים" כשם השיר (עמ' 78). גם כאן מנצחת הרוח הטובה, המבחינה בבנים זקופי הקומה, חובשי הכומתות ופרחי הקצונה כבניה של המשוררת. המשוררת יודעת להעריך ולהוקיר את אלה, שלא זכו לשוב מהצבא, את אלה שמסרו נפשם ושבו אל האדמה, כמו גם את אלה הממשיכים את שיר הרעות מדור לדור, בנים השבים לגבולם (עמ' 84).

### התרשמות מלב אל לב

תחנות במסע ב"שער רביעי: חצי עולם", מעוררות התפעלות התובעת את המבע. שירי חוויה בהתעכבות, השתאות ובהשתהות ליד נופי בראשית בעולם החדש, כדינה של התרגשות, שמקורה במראות גדולים, חד-פעמיים, מנותבת לשיח של התרשמות מלב אל לב. שבעים שערים נפתחים ללב המתפעם. המציאות מתעלה לאגדה. הזמן משנה כיוון אל נפלאות הבריאה, מסייע לעין הרואה

ליריקה ואפיקה בזרימה הדדית, בשירה אלגית רבת-כוח, בגבולות של ביוגראפיה אישית, מתרחבים ומחזיקים בתוכם את ההכרה בתהפוכות הגורל, את הצפוי לכל בשר ודם בתעתועי הזמן. שירת היחיד בהתרוממות מן החוויה הפרטית ליציאה לרשות הרבים.

### דרשות-ישו

השער השלישי: "סטינו מעץ הדעת", נפתח אל הכלל והאוניברסאלי בתמרורי הדרך, מנקודת מבט אישית. דרשותיו של ישו מהדהדות מן הכנסייה בהר האושר. בשיר אחר בני לוי ודוד המלך מזדמנים יחד בבוקר ירושלמי בהר הבית. בעת ובעונה אחת נראים גם בני ישמעאל המאזינים למואזין. לפואנטה מתלווה נימה אירונית: בפתחת השיר המתייחסת לעבר הקדום, נשמע רק קולם של הכוהנים בבית המקדש.

השיר פותח בתיאור זמרתם, אך כיום קולו של המואזין, קולם של בני ישמעאל "המשכימים לקודש" מנצח ברמה בהר הבית, בכך נחתם השיר. המבע הפיוטי הוא סינופטי, מחבר בקפיצות דרך בין תמרור לתמרור רחוק ממנו בזמן ובמקום (עמ' 63): "...מְחֹל בְּרָקִים בְּסֶעֶרֶת-זֶהָר / בְּכַחַל רְקִיעַ אֶפְרָפֶר / מְאָדִים בְּשׁוּלֵי מְעָרְב / מְטַעֵין אֶת כָּל סוּלְלוֹת הַנְּשָׁמָה. / סִימֶן. // מִתְקַדְּשֶׁת בְּמִלְקוֹשׁ / עַל גְּבֻעוֹת מוֹדִיעֵין / רוֹחֶצֶת רוּחִי בְּכֶתֶם הַסְּנֶה הַבּוֹעֵר / בֵּין עֲנָנִים סְמוּקִים. // אֶת נַעְלֵי הַסְּפּוֹרֶט לֹא הִשְׁלַתִי / אֶךְ דָּם עֲמַדְתִּי / פּוֹרְשֶׁת יְדֵי לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה. / לִיחוֹת הַתּוֹבְנָה הַמִּתְחַדְּשֶׁת / לֹא יִשְׁבְּרוּ לְרִסְיָסִים."

האני הלירי מציב בהתמדה את כוח הרגש על ציר התנועה בין קוטב לקוטב,

וציורית־אפית כדין ספר השירים כולו. האהבה היא מוטיב ראשי, הן במישור האישי והן כמוטו לחיי התא המשפחתי, התא החברתי והתא הלאומי.

הזרימה המתמדת בספר השירים "בובת האשבול" באה מכוחה של שירה אותנטית הנתלית באירועים אישיים בתמורות בחיי המשפחה והחברה ובהתרשמויות מן הסובב. חמשת השערים נפתחים למסעות פנים וחוץ. המבנה הבסיסי הוא קונצנטרי, אינו תלוי בחלוקה לשערים. ציר מרכזי ומסביבו מעגלים מתרחבים והולכים. במרכז נמצאת האהבה כמוטיב ראשי. סמוך לאהבה, כקוטב שעליו ניצבת המשוררת, נמצא עושר המערך המילוני המתחבר אליה.

לפנינו מפעל פיוטי ססגוני, רב־כיווני, המבטיח המשך בתמורה וברציפות.

**פרופ' הלל ברזל**

להגיע לקדמת העדן, בעידן שבו שלטה שם האהבה, להידמות לעץ הסקוויה הענק, "ששורשיו באדמה, ולבו צלול אל־על" (עמ' 94).

האדם המוגבל, הסופי, בסמיכות לאלוהות הנצחית, בתוך היקום ומחוצה לו, שרוי בשיר הסמוך לשיר הקודם "בדרך הביתה" במסע, שאין בו אות ממעל, ויש בו הסתר פנים. השגב העליון מתחלף בביטול גבולות תחתון. בשירים נוספים: תכונות עלומות בתחתית־הסלע כבתת־המודע של האדם, פרץ הלבנה מתוך הר הגעש, שפרץ את קליפת הסלע ונחת למטה.

השער החמישי: "בתלמי יצירה" נועל את ספר השירים בהשקפה פואטית, בתורת השירה ובחוקיותה. עיקרי השיר ניתנים במתכונת אישית־ריגושית גם למצבים חברתיים ולאומיים. שירה לירית

"הצגת מועמדות לכנסת, ובוודאי ובוודאי הצגת מועמדות לתפקידים בכירים, מחייבת חשבון־נפש עמוק וקשה מצד המועמד. לא מדובר כאן בריצה לתפקיד משחרר או משעשע. הפלא של שיבת היהודים לארצם אינו דבר שמשחקים בו, אלא עניין שיש להיזהר בו עד מאוד. כל מי שרץ 'לשם' מחוייב לדעת שהתכניות קשות עד מאוד לגיבוש, וקשות עוד יותר לביצוע. אמירות סתמיות על 'הורדת מחירי הדיור', 'הגברת התחרותיות', או 'חיזוק המשילות', מבזות את אומריהן ומביישות אותנו. "אכן, מזל גדול הוא שיש אנשים המוכנים לנסות ולהנהיג, גם אם האמת על מגבלותינו האנושיות ידועות להם. עם זאת, אין מדובר כאן בריצה לשם כושר או פרס, אלא בעול כבד המוטל על ראשו של מי שמגיע לקו הסיום".

מירון ח. איזקסון, "הארץ", 21.1.2015